

HAR DOMFÆLDTES KØN BETYDNING FOR STRAFUDMÅLINGEN?

Af ANETTE STORGAARD

Både i private og faglige forsamlinger har jeg jævnligt mødt den antagelse, at kvinder er udsat for en vis positiv særbehandling, når de står over for dommen og skal have udmålt en straf. Positiv i den forstand, at straffen bliver lidt mildere, end hvis domfældte var en mand. Denne artikel er en påvisning af, at der ikke er grund til ukritisk at tro på dette. Der omtales to af hinanden uafhængige områder, hvor antagelsen i hvert fald ikke holder stik.

Artiklen bygger på viden, der er dukket frem igennem arbejde med to vidt forskellige emner og forskellige metoder. Artiklen i sig selv fortæller alene om iagttagelser på disse to områder. Efterfølgende generaliseringer må stå for læserens egen regning. Ikke mindst efter offentliggørelsen af Hauge og Guslunds artikel i nærværende tidsskrift nr. 1/1993 anses en skærpet opmærksomhed over for muligheden af en mere generel kønsdifferentiering dog for velbegrundet. Hauge og Guslund beskæftiger sig med straf for kørsel under alkoholpåvirkning. De konkluderer bl. a.: "Men i motsetning til hva man skulle forvente er det snarere en tendens til at kvinder behandles strengere enn menn. Dette kommer til syne i promilleintervallet mellom 1,0 og 1,5 – hvor valget mellom betinget og ubetinget fengsel langt på vei er overlatt til dommerens frie skjønn – og hvor kvinner noe oftere enn menn blir idømt ubetinget fengsel."

I kronologisk orden kommer mit arbejde med emnet samfundstjeneste først¹. Der er tale om en omfattende analyse, der bygger på såvel deltagende observationer og interviews som empiriske data. Undersøgelsen afslører bl. a. en ekstra udtalt risiko for, at samfundstjeneste træder i stedet for betinget dom, når der er tale om kvindelige domfældte. Kvinder synes altså mere sandsynlige som ofre for den netudvidelse, indførelse af et alternativ til frihedsstraf indebærer risiko for. Omtalen af samfundstjeneste suppleres her med nogle resultater fra den nyeste og største undersøgelse, som Kriminalforsorgen har offentliggjort om emnet².

Det andet emne er straf for narkotikakriminalitet, som er studeret i en empirisk undersøgelse af ca. 1000 narkotikadømme fra 5 forskellige politikredse i Danmark. Her fremkom iøjnefaldende forskelle i valg af lovhjemmel, som der skal gøres nærmere rede for i det følgende³.

Hverken arbejdet med samfundstjeneste eller narkotikaundersøgelsen havde oprindeligt et kønsspecifikt design.

Samfundstjeneste-undersøgelserne omfatter samtlige relevante afgørelser for de undersøgte perioder, ca. 800 og ca. 1200. Og narkotikaundersøgelsen har tilstrækkelig både tidsmæssig og geografisk spredning til, at der kan udtrækkes troværdige tendenser.

A. SAMFUNDSTJENESTE

Den erklærede målsætning for samfundstjeneste er, at den skal anvendes i visse tilfælde, hvor fængselsstraf er forskyldt. Teknisk er samfundstjeneste dog placeret som vilkår i en betinget dom. Før domstolene kan idømme betinget dom med vilkår om samfundstjeneste, skal der foreligge en erklæring fra Kriminalforsorgen om den tiltaltes egnethed til samfundstjeneste. Både anklager, forsvarer, kriminalforsorg og dommer kan principielt tage initiativ til udarbejdelse af sådan erklæring.

I de første 4 år, hvor samfundstjeneste var i anvendelse, nemlig fra efteråret 1982 og frem til sommeren 1986, angik 10 % af det samlede antal erklæringer om egnethed kvinder. Samme resultat fremgår af Kriminalforsorgens undersøgelse, der løber helt frem til august 1988. Af samtlige egnethedserklæringer faldt 76 % positivt ud. Blandt mændene blev 77 % erklæret egnede, for kvindernes vedkommende var 72 % af erklæringerne positive⁴. Der gives ikke nogen forklaring på, hvorfor flere kvinder end mænd frasorteres.

Kriminalforsorgen skal ikke beskæftige sig med selve kriminaliteten i bedømmelse af egnethed til samfundstjeneste. Derfor bør forklaringen på den "skæve" frasortering søges i de personlige forhold, som f. eks. kriminel fortid og generel sandsynlighed for at gennemføre samfundstjeneste, herunder bl. a. personlig modenhed. "Alternativer til frihedsstraf" viser, at medens 53 % af samtlige samfundstjenestedomte i både 1985 og 1986 havde registreret forstraffe, var det kun tilfældet for henholdsvis 17,6 og 22,2 % af kvinderne. Samme sted er beregnet en gennemsnitsalder for alle samfundstjenestedomte på knap 30 år i 1985 og ca. 26 år i 1986. De kvindelige samfundstjenestedomte var gennemsnitligt 34 år i 1985 og 29 år i 1986. Kriminalforsorgens rapport⁵ viser, at 88 % af de kvinder, der idømmes samfundstjeneste, gennemfører denne. Mænds gennemførelsesprocent er 10 % lavere.

Disse faktiske forhold skulle give kvinder gode chancer for positiv egnethedsbedømmelse. Når bedømmelsen af kvinder alligevel relativt hyppigere er negativ, er tanken om en strengere bedømmelse overfor kvinder vanskelig at komme udenom.

Rapporten oplyser ikke kønsfordelingen blandt dem, der opnår positiv egnethedsbedømmelse, men lidt hurtig procentregning fører til, at i runde tal udgør mændene 91 % og kvinderne 9 % af dem, der erklæres egnede.

Rapporten fortæller videre⁶, at:

Kvinder udgør blandt de

samfundstjenestedømte	8 %
egnede, men ubetinget dømte	6 %
egnede, men betinget dømte	16 %

Det centrale spørgsmål er her, om de kønsmæssige forskydninger, der sker fra anmodning om bedømmelse af egnethed, hvor kvinder altså udgør 10 %, til domfældelse, er udtryk for en særlig mildhed eller muligvis det modsatte.

Af Kriminalstatistikken fremgår, at af samtlige ubetinget fængselsdømte udgjorde kvinderne i:

1980	3,5 %
1985	3,4 %
1990	4,5 %

1. Overvejelser

Kvinder udgør en langt større andel af dem, der vurderes med henblik på eventuelt at opnå samfundstjeneste, end af den samlede mængde af ubetinget fængselsdømte. Der er også flere kvinder i hele gruppen af dem, der bedømmes med henblik på samfundstjeneste end blandt dem heraf, der, på trods af at de erklæres egnede til samfundstjeneste, alligevel havner i fængsel. Dette kunne tolkes som, at kvinders fængselskvalificerende kriminalitet som udgangspunkt udgør 10 % af den samlede mængde heraf, men at dommerne af medlidenhed undgår at bruge fængsel i modsvarende omfang. Ligeledes kan den relativt høje kvindeandel, der ender med en ren betinget dom tænkes opfattet som et udtryk for mildhed overfor kvinder.

Den totale mængde af faktuelle oplysninger på området påbyder dog, selvom den er begrænset, også andre overvejelser.

Det store spring i oplevelsen af straffens strengthed går imellem frihedsberøvelse eller ikke-frihedsberøvelse. En beskeden arbejdspligt i tilknytning til en ikke-frihedsberøvende straf udgør ikke tilnærmelsesvis samme indgreb som frihedsberøvelse. Samfundstjenestens indførelse som alternativ til en forskyldt fængselsstraf er derfor en oplagt mulighed for at tilkendegive stor dadelværdighed over for en gruppe, som man eventuelt finder det særlig vanskeligt at sætte i fængsel (f. eks. kvinder!).

Hvis kvinder som udgangspunkt er ophavspersoner til 10 % af al fængselskvalificerende kriminalitet, men på grund af medlidenhed ikke fængsles i tilsvarende omfang, burde dette derfor afspejles i kvinderepresentationen blandt dem, der opnår samfundstjeneste. Her burde vi finde både de samfundstjenestekvalificerede og "resten" af de fængselskvalificerede. Men det sker ikke. Selv om kvinderepresentationen på den ene side er større blandt dem, der idømmes

samfundstjeneste, end blandt de fængselsdømte, er den på den anden side mindre end blandt både samtlige egnethedsbedømte og dem, der opnår en positiv bedømmelse. Kun i gruppen af personer, der "vejes og findes for lette" – nemlig dem, der bedømmes med henblik på samfundstjeneste, men ender med en betinget dom – er kvinderne relativt i overtal.

Der er således et misforhold imellem omfanget af anmodninger om bedømmelse af egnethed til samfundstjeneste, der jo skal træde i stedet for fængsel, og den faktiske anvendelse af fængselsstraf, ligesom disse anmodninger også er i overtal sammenlignet med den faktiske anvendelse af samfundstjeneste. Dertil kommer, at udviklingen i omfanget af fængselsdomme over kvinder ikke virker overbevisende med hensyn til, at samfundstjeneste reelt anvendes i stedet for fængsel. I hvert fald ser vi ikke et fald i antallet af fængselsdomme svarende til anvendelsen af samfundstjeneste.

De relativt mange kvinder, der – trods den antagelse om fængselskvalificering, der ligger implicit i en anmodning om bedømmelse af egnethed til samfundstjeneste – opnår betinget dom, bør overvejes i lyset af både en egnethedsbedømmelse, som ser ud til at være relativt streng, de påpegede misforhold og det udeblevne fald i kvinderepræsentationen blandt samtlige fængselsdømte.

Et relevant udgangspunkt for de fortsatte overvejelser er faldet i kvinderepræsentation imellem indgivelse af anmodning om egnethedsbedømmelse (10 %) og endelig samfundstjenestedom (8 %). Hvis man med overbevisning skulle begrunde dette med mildhed, burde kvinderepræsentationen blandt samfundstjenestedomte være på niveau med kvinderepræsentationen i den samlede mængde af fængselsdømte (4–5 %). Men det er ikke tilfældet. Tværtimod er der tale om en større kvinderepræsentation både blandt de samfundstjenestedomte og blandt de fængselsdømte, der før dommen er vurderet med henblik på samfundstjeneste (6 %), end blandt samtlige ubetinget dømte kvinder. Mere end mildhed antyder dette, at selve den kendsgerning, at der foreligger egnethedsbedømmelse for en kvindelig tiltalt, øger risikoen for fængsel eller alternativet hertil.

Begrundelsen for den relativt store kvindeandel blandt dem, der, efter at være bedømt med henblik på samfundstjeneste, ender med at modtage en betinget dom (16 %), er på denne baggrund næppe mildhed, men kriminalitetens beskaffenhed. På linje hermed skriver Britta Kyvsgaard⁷ i sin analyse af årsagerne til at mænd og kvinder tilsyneladende straffes forskelligt bl. a.: "Der er god grund til at antage, at disse forhold (kriminalitetsart og mange førstegangsstraffede, AS) har større betydning for de forskellige sanktioner, kvinder og mænd idømmes, end kønsrelaterede holdninger og forventninger har."⁸

2. Konklusion

I Danmark er det hverken påvist eller tilbagevist igennem systematiske undersøgelser, om – eller hvor ofte samfundstjeneste virker netudvidende, d. v. s. træder i stedet for betinget dom. Det eneste officielle tiltag i denne retning fandt sted meget tidligt efter forsøgets påbegyndelse, hvor en arbejdsgruppe under Justitsministeriet konkluderede efter gennemgang af 153 afgørelser, at: "Samfundstjeneste overvejende er blevet anvendt som alternativ til frihedsstraf"⁹.

Vedrørende kvindelige lovovertrædere må vi konstatere en særlig udtalt tilbøjelighed til at foranledige vurdering af egnethed til samfundstjeneste i tilfælde, hvor det er tvivlsomt om kriminaliteten kvalificerer til fængsel – og dermed i princippet til samfundstjeneste. Dette kommer til udtryk på to måder. Dels i en væsentligt højere kvinderepræsentation blandt dem, der opnår betinget dom, end i den samlede gruppe af kvinder, der er bedømt med henblik på samfundstjeneste; dels ved at kvinderepræsentationen blandt de samfundstjenestedomte er lavere end i den samlede gruppe af dem, der bedømmes med henblik herpå. Vi må ligeledes konstatere, at kvindeandelen blandt samtlige fængselsdomte ikke bliver mindre med tiden, samt at en kvindes sandsynlighed for fængselsstraf ser ud til at øges efter bedømmelse med henblik på samfundstjeneste.

Dertil kommer, at

- kvindelige samfundstjenestedomte er ældre end mandlige,
- kvindelige samfundstjenestedomte har færre forstraffe end mandlige,
- kvindelige samfundstjenestedomte har højere succesrate end mandlige.

Ikke en enkelt af disse kendsgerninger, men deres totalitet, efterlader indtryk af en tendens til "overvurdering" af kvinders kriminalitet, som resulterer i, at nogle sager, hvor fængsel ellers ville være usandsynligt, præsenteres for domstolene med den indbyggede forudsætning, at fængsel er en mulighed. Dette kan muligvis forklare, at kvinderepræsentationen er større blandt både samfundstjenestedomte og ubetinget domte, der er vurderet med henblik på samfundstjeneste, end blandt samtlige, der ifalder ubetinget dom. På denne baggrund forekommer det nærliggende at spørge sig, om samfundstjeneste (i særlig udtalt grad), når der er tale om kvindelige domfældte, træder i stedet for betinget dom og derved virker stik imod sin hensigt, nemlig straffeskærpende.

B. NARKOTIKAKRIMINALITET

Som nævnt havde undersøgelsen vedrørende narkotikakriminalitet ikke oprindeligt karakter af kønsforskning. Den havde til formål at afdække, hvordan den såkaldt hårde narkobestemmelse, nemlig straffelovens § 191, er blevet anvendt i de første 15–20 år af dens levetid samt hvilken sammenhæng, der er imellem §'ens anvendelsesområde og intentionerne med dens indførelse. Efterhånden trådte der – som et "tilfældighedsfund" – et interessant billede af de narkotikadømte kvinder frem.

Undersøgelsen omfatter i alt 1057 narkotikadomme, fra henholdsvis København, Århus, Odense, Esbjerg og Thisted politikredse i årene 1968, 1970, 1975, 1980 og 1985. Materialet omfatter, med enkelte nødvendige undtagelser, samtlige domme til ubetinget frihedsstraf efter Lov om Euforiserende Stoffer samt alle domme efter § 191.

Undersøgelsens generelle resultater domineres af mænd. Men går man tættere på tallene, opdager man flere kønsrelaterede forskelle. Det er disse forskelle, og hvad de måske, når man lægger dem sammen, kan være udtryk for, der her sættes i fokus.

1. Valg af lovhjemmel

Materialet omfatter 135 kvinder, hvoraf 47 % er dømt efter Lov om Euforiserende Stoffer og 53 % efter § 191. Af de 916 mænd er 60 % dømt efter Lov om Euforiserende Stoffer og 40 % efter § 191.

I 1968 og 1970 angik under 10 % af de af undersøgelsen omfattede domme kvinder. Men kvindernes relative repræsentation ændres fra 15,9 % i 1975 til 13,1 % i 1980 og 17,2 % i 1985. I 1985 angik 12,5 % af samtlige strafferetlige afgørelser kvinder.

Det faktiske antal kvinder, der indgik i undersøgelsen, var i 1975: 47, i 1980: 42 og i 1985: 35. Faldet fra 1980 til 1985 skal ses i lyset af, at § 191 blev suppleret med § 191a (narkotikahæleri) med virkning fra 1. maj 1982. Kvinder udgør 44 % af de ubetinget dømte efter denne bestemmelse, hvilket vil sige imellem 10 og 12 i 1985¹⁰. Lægger man dem oveni de 35, der er dømt efter § 191 i 1985, når 1985 op på samme faktiske antal kvinder som 1975.

Det absolutte antal kvinder, der dømmes for narkotikakriminalitet synes således relativt stabilt igennem undersøgelsens sidste 10-år.

Hvis man supplerer undersøgelsen med nyere tal og en specificering på lovhjemmel, viser det sig, at der er en klar tilvækst i kvinderepræsentationen blandt de straffelovsdømte under ét, fra 7,7 % i 1980 til 11,4 % i 1989. Men blandt dem, der er dømt efter § 191, er udgangspunktet højere og tilvæksten hurtigere, nemlig fra 13,8 % til 18,3 % i samme periode. Der er et lidt mindre fald i kvinder, dømt efter Lov om Euforiserende Stoffer, fra 20,3 % til 17 %. I samme periode ser vi altså på én gang en kraftigere øgning af kvinder, der dømmes efter § 191, end blandt straffelovsdømte generelt og en kraftigere øgning af kvinder, dømt efter § 191, end faldet blandt dem, der er dømt efter Lov om Euforiserende Stoffer, skulle medføre.

Man kunne slutte her med at tage til efterretning, at eftersom kvinder har en relativt høj repræsentation blandt § 191-dømte og denne skævdeling åbenbart er tiltagende, er kvinders narkotikakriminalitet relativt alvorlig, og den bliver stadig relativt mere alvorlig end mænds. Men man kan også søge denne slutning af- eller bekræftet igennem nærmere studier.

Det understreges, at det alene er spørgsmålet om valg af lovhjemmel, der behandles her. Vedrørende strafudmåling er det uhyre vanskeligt at finde helt sammenlignelige tilfælde, idet der meget ofte er omfattet enten mere end ét stof, mere end én lovovertrædelse eller en medtællende reststraf, hvilket alt sammen gør sammenligninger usikre.

2. Andre forhold

Jeg har set på følgende faktorer: Alder, kriminel adfærd samt medtællende reststraf. Og på trods af, at materialet svandt betydeligt ind, da turen kom til at undersøge de domfældtes personlige forhold, er også ægteskabelig status og rusmiddelforbrug kort omtalt.

Gennemsnitsalderen for personer, der dømmes for strafbare forhold under ét, er knap 32 år. Gennemsnitsalderen for personer, der dømmes efter § 191 er lidt højere, nemlig ca. 33 år, og for personer, der dømmes efter Lov om Euforiserende Stoffer noget lavere, nemlig på 26 1/2 år. I den her omtalte undersøgelse er gruppen af 25–35 årige størst. Men for kvindernes vedkommende er den yngste gruppe, som består af dem under 25 år, størst. Og antallet falder hurtigere i takt med aldersstigningen for kvinder end for mænd.

Personer, der dømmes efter § 191, er altså generelt ældre end alle domfældte under ét. Men de fleste kvinder, der er dømt efter § 191, er yngre end både det generelle gennemsnit og gennemsnittet for dem, der dømmes efter den mildere bestemmelse i Lov om Euforiserende Stoffer.

Med den kriminelle adfærd som omdrejningspunkt viser det sig, at den største gruppe for begge køn, er "andet", som dækker forskellige ikke-centrale og ikke-professionelt prægede aktiviteter. For begge køns vedkommende udgør de tre mest underordnede roller, nemlig gadehandel, opbevaring og "andet", tilsammen mere end 50 % af det samlede antal domfældte. Kvinder er tilsyneladende relativt mere mobile end mænd. Tilsammen består 20,9 % af kvindernes aktiviteter i kurervirksomhed eller distribution, medens det kun er 6,9 % af mændenes aktiviteter, der er registreret under disse roller. Den mest bagmandsprægede af samtlige roller, nemlig finansiering af narkotikakriminalitet, er derimod helt domineret af mænd, ligesom der også relativt er flest mænd i de to øvrige centrale placeringer, grossist- og importvirksomhed.

Det er vanskeligt at gisne om årsagerne til denne forskel i rollefordeling. Med hensyn til den ringe kvinderepræsentation i de antageligt mest magtfulde positioner fristes man til at parallelisere til det øvrige samfunds magtfordeling. Kvindernes stærke repræsentation inden for "transport" kan med samme udgangspunkt forklares med, at kurerer og distributører indtager en slags mellemlederfunktion og netop på dette niveau er der, også på helt andre samfunds-

områder, tilbøjelighed til at kvinder vinder større indpas. Andre kunne tænkes at supplere eller erstatte denne forklaring med den kendsgerning, at den kvindelige krop indeholder flere naturlige gemmesteder, eller at den kvindelige psyke er mere "cool". Begge disse aspekter kunne antages at gøre det oplagt for kvinder at indtræde i transportleddet. Endelig kan det ikke udelukkes – men med dette materiale heller ikke bevises – at toldvæsenets og politiets forhåndsformodning om, at blandt rejsende er det især kvinder, man skal være på vagt overfor, simpelthen medfører, at flere kvinder afsløres her.

Når relativt mange kvinder dømmes efter § 191, kunne det hænge sammen med, at der var sket en ophobning af forskyldt straf. En medtællende reststraf stammer typisk fra forudgående prøveløsladelse eller betinget dom. Nærmere studier heraf viser dog, at medens kvinderne tegner sig for tæt ved 13 % af det samlede antal domme, udgør de kun 10 % af de tilfælde, hvor der er en medtællende reststraf. Denne forklaring kan man altså roligt udelukke.

Af grunde, som jeg ikke skal komme nærmere ind på her, skrumpede materialet væsentligt ind under arbejdet med de domfældtes personlige og sociale forhold. Der er dog ikke grund til at antage en særlig kønsbetinget årsag hertil, hvorfor et par af de mest iøjnefaldende kønsforskelle alligevel tages frem her.

Materialet rummer 276 registreringer vedrørende eventuelt samliv. Det fremgår, at i alt 188, 68 %, på domstidspunktet er etableret i en form for parforhold. Andelen af parforhold er noget større for de kvinder, hvor der foreligger oplysninger herom, nemlig 88,7 %, mod 62 % for mændenes vedkommende.

Af de 133 personer, om hvem spørgsmålene om både ægteskabelig status og forstraffe er besvaret, er 65 hidtil ustraffede. De 53 (81,5 %) levede i fast parforhold på domstidspunktet.

Af de 162 personer, hvor både ægteskabelige forhold og narkotikarelaterede forstraffe er registrerede, er 122 uden forstraffe. Heraf levede de 79 (64,8 %) i fast parforhold.

Nok er materialet om personlige forhold væsentligt mindre end bruttomaterialet. Men når der ikke er nogen kønsmæssigt afgørende systematik i materialets fremkomst, skønnes det ikke for ringe til bl. a. at drage den slutning, at relativt flere narkotikadømte kvinder end mænd lever i faste parforhold.

I det samlede materiale udgør kvinderne 12,8 %, men 14,4 % af registreringerne vedrørende rusmiddelforbrug vedrører kvinder. Ser vi alene på forbrug af anden narkotika end hash, tegner kvinderne sig for 18,4 %. Af dem, der er registreret som afhængige af anden narkotika end hash, udgør kvinderne 21,5 %. Der er altså en klar stigning i kvindernes repræsentation desto alvorligere rusmiddelforbruget bliver.

3. Konklusion

I de 1051 tilfælde, hvor domfældtes køn kan fastslåes, optræder der 135 kvinder. Kvindernes aktiviteter ligger tidligere i deres liv end mændenes. Mændenes narkotikakriminalitet tager først af efter, de er fyldt 35. Hovedparten af kvindernes narkotikakriminelle aktiviteter finder sted, før de fylder 25 år. Kvinderne befinder sig typisk i ikke-magtfulde positioner i det kriminelle hierarki. De indtager en af de meget decentrale roller, der er samlet under "andet", de er gadehandlere eller rejsende. De 135 kvinder udgør 12,8 % af de 1051 domfældte. Men ud af dem, politiet i provinsen oplyste var døde, og som de derfor ikke kunne finde hverken akter eller domme for, udgør kvinderne 16,7 %. Endvidere udgør de 77 kvinder, for hvem der er foretaget registrering af rusmiddelforbrug, 14,4 % af samtlige registreringer om dette spørgsmål og 21,6 % af de 148 for hvem, der er noteret et afhængighedsforhold. Flere narkotikadømte kvinder end mænd lever i et fast parforhold. Endelig er kvinderne kun repræsenteret med 10 % i den gruppe, der har registreret medtællende reststraffe.

De beskrevne tendenser vedrørende kvinders placering i narkotikakriminaliteten giver ikke noget entydigt billede. På den ene side er der en overrepræsentation af kvinder blandt dem, der dømmes efter § 191. På den anden side taler ingen af de kvindespecifikke træk for, at der skulle være mange domme efter en bestemmelse, som særligt er rettet mod at straffe den virkelig farlige og grove narkotikakriminalitet: Relativt flere døde og relativt færre med en relevant dom fra tidligere. Hovedparten af kvinderne svarer aldersmæssigt til gennemsnittet for den yngre gruppe, der dømmes efter Lov om Euforiserende Stoffer og flere er dømt for en kriminel adfærd, der ikke kan betegnes som central.

Man kan ikke helt lukke øjnene for at stofafhængighed – i givet fald udtalt – kan anses som en skærpende omstændighed. Dette har imidlertid ikke generelt kunnet sandsynliggøres i undersøgelsen. Tværtimod efterlades det indtryk, at afhængighed kan tale for både skærpende og formildende, afhængigt af omstændighederne i øvrigt.

Kort sagt er der ikke ét af de kendetegn, der kommer frem ved at studere kvinderne som gruppe, der kan forklare, hvorfor så mange – og stadig flere – kvinder straffes efter § 191. Tværtimod burde hvert af de særlige kendetegn – alt andet lige – trække i modsat retning. Dette er baggrunden for følgende afslutning på side 117 i undersøgelsen: ". . . er der kun den sidste faktor, nemlig *kønnet*, tilbage til forklaring af kvinders relativt stærke repræsentation blandt § 191 dømte."

C. AFSLUTNING

Efter adskillige års megen snak om – og spredte tiltag for kønnes ligestilling, vil mange måske finde emnet for denne artikel både overflødig og gammeldags. Overflødig fordi vi bredt set i dag har opnået en udstrakt formel ligestilling, og gammeldags, fordi ligestillingsdebatten som følge heraf er taget af den aktuelle dagsorden. Men artiklens indhold viser alligevel, at der ikke kan sættes punktum her.

Resultaterne fra de to undersøgelser kan på den ene side umuligt påstås at bevise en strengere dommerholdning over for kvindelige kriminelle end overfor mandlige. På den anden side kommer man dog næppe udenom, at de to beskrevne – og af hinanden uafhængige – ”tilfældighedsfund”, efterlader det indtryk, at kønnet har betydning i strafudmålingen. Og stik imod den hyppigst trufne antagelse, kan det ikke udelukkes, at kvinder straffes relativt strengest.

Hvis det er tilfældet, hvad kan det så skyldes? Et egentligt svar herpå forudsætter nøjere analyse. Her skal alene formuleres to mulige arbejdshypoteser for et sådant analysarbejde:

For det første er der tale om et endnu kraftigere normbrud for en kvinde, der kaster sig ud i kriminalitet, end for en mand. En psykolog og en jurist¹¹ beskriver, på baggrund af en omfattende undersøgelse, hvor forfatterne bl. a. selv opholdt sig i danske kvindefængsler i længere perioder, kvindernes situation således: ”Alt i alt er synliggørelsen af kvindernes ulovlige adfærd en tredobbelt overskridelse og medfører en tredobbelt stemping. Kvinderne har ikke alene overtrådt straffelovens bestemmelser, mange har tillige svigtet deres rolle som husmoder og moder, og desuden overskrider de grænserne for almindelig accepteret kvindelig adfærd.” Udover at have betydning for kvindens selvfølelse, kan omgivelsernes fordømmelse af den begåede handling tænkes påvirket heraf. Den samme kriminalitet ligger simpelthen længere væk fra den accepterede norm for kvinders adfærd end for mænds, og som følge deraf bedømmes den måske strengere.

For det andet kan antagelsen om tendens til mildhed have taget overbevisningens karakter og således, i domstolenes velmente bestræbelser på ligestilling, resultere i strenghed. Sagt med andre ord: Hvis dommeren formoder at hele retsvæsenet, inclusive domstolene, har tilbøjelighed til at vise særlig mildhed over for kvinder, vil dette måske forsøges udlignet. Og hvis formodningen så ikke holder stik, medfører udligningsforsøget skævhed i modsat retning.

Hidtil har opmærksomheden været rettet imod afdækning af eksempler på, at kvinder bedømmes strengere end mænd og tildels søgen efter forklaringer herpå. Artiklens budskab kan forstås således, at når/hvis dette sker, har vi et problem, fordi ligetart kriminalitet bør straffes ens. Derfor kan budskabet antages at være: Oprettning, så alt bliver ens – også på trods af køn.

Overvejelserne bør dog ikke holde inde her. I en ægte proportionalitet imellem kriminalitet og straf kan den kriminelle handling nemlig ikke betragtes isoleret. Et tyveri, et overfald eller en hvilken som helst kriminel handling, foretages på en ganske bestemt baggrund og med en individuel vifte af alternative handlemuligheder.

Meget taler for, at den kvindelige lovovertræders alternative handlemuligheder er endnu mere begrænsede end den mandliges, når lovovertrædelsen begås. "Kvindelige lovovertrædere er på en række væsentlige punkter ringere stillet end deres mandlige modparter: der er færre af dem, der er tilknyttet arbejdsmarkedet, de har lavere indkomster og de har sjældnere end de mandlige lovovertrædere en erhvervsuddannelse."¹² Så langt findes der belæg i empirien.

Derudover har det sandsynligheden for sig, at flere kvindelige end mandlige lovovertrædere bor sammen med børn. I disse tilfælde er et fængselsophold ikke blot en straf overfor moderen, men også over for børnene. Samtidig forstærkes oplevelsen af frihedsberøvelse, hvis den medfører adskillelse fra et barn, man normalt bor sammen med. Ida Koch og Kirsten Jensen skriver: "Et særligt problem for en del af de kvindelige fanger, nemlig mødrene, er savnet af familien og især af børnene. Godt 60 % af kvinderne har børn. Vi mener ikke hermed, at fædre ikke savner deres børn, men fra samtaler med personalet og de mandlige fanger fremgår det, at de ikke oplever savnet som væsentligt f. eks. i forhold til bekymringerne for økonomien og fremtidigt arbejde."¹³

Sandsynligheden taler også for, at den kvindelige lovovertræder vil have større vanskeligheder ved at resocialiseres. Både fordi hun i forvejen er ringere stillet end den mandlige lovovertræder og fordi hun igennem sin kriminalitet har begået et voldsommere brud med de alment accepterede rammer for sit køns adfærd.

Endelig er der en vis sandsynlighed for, at selve fængselsopholdet opleves barskere for en kvinde end for en mand. Afsonere anbringes i fængsel efter et såkaldt nærhedsprincip, det vil sige, at udgangspunktet er, at man afsoner fængselsstraf i det fængsel, der ligger nærmest bopælen. Men eftersom kun et fåtal af fængslerne har kvindepladser, kommer en større andel af kvinderne langt væk hjemmefra. Dette vanskeliggør opretholdelse af kontakt til pårørende, bl. a. igennem besøg.

Hvis straf betragtes som et nødvendigt onde. "Nødvendigt" for at hindre selv-tægt og "onde" fordi straf både gør ondt og koster mange penge – uden at føre noget godt med sig. Så skal straffen, for ikke at skabe en ny ubalance, udmåles inden for de i loven givne rammer og dens omfang afgøres på domstidspunktet. Hvis man derudover er af den opfattelse, at strafudmålingen bør hævde et princip om proportionalitet imellem forbyrdelsen og ikke blot strafudmålingen,

men strafoplevelsen. Så var retfærdigheden måske ofte rykket et skridt nærmere, hvis "myten om mildhed" var sand og "den strenge virkelighed" falsk.

Udfordringen til retsvæsenet lyder altså ikke: Opretning, så *alt* bliver ens, men: Opretning, så *oplevelsen* bliver ens – også på trods af køn.

Adresse: Lektor, lic. jur. Anette Storgaard
Institut for kriminalvidenskab
Aarhus Universitet
DK-8000 Århus

Noter:

- 1) Anette Storgaard: Alternativer til frihedsstraf. Aarhus Universitetsforlag, 1989. Hvor ingen anden kilde er angivet, hidrører faktuelle oplysninger vedrørende samfundstjeneste fra kapitel 2, side 17–45.
- 2) Offentliggjort som bilag 2 i Betænkning 1211. 1990. Tillige udkommet som selvstændig publikation fra Direktoratet for Kriminalforsorgen, august 1989 under titlen: "Rapport over 6 år med samfundstjeneste", omtales som "Rapporten".
- 3) Anette Storgaard: Straf for narkotikahandel. CANFAUs skriftserie, vol 1, nr. 1, 1992.
- 4) Rapporten side 8.
- 5) Rapporten side 31.
- 6) Rapporten side 13.
- 7) Britta Kyvsgaard: ". . . og fængslet ta'r de sidste", Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1989.
- 8) Kyvsgaard, side 52.
- 9) Sanktionsundersøgelse vedrørende forsøgsordningen med samfundstjeneste, 1987.
- 10) Preben Wilhjelm: Slaget mod bagmændene. Kriminalistisk Instituts Skriftserie, 1991. Tabel 2 og 4, side 48–50.
- 11) Psykolog Ida Koch og jurist Kirsten Jensen: Efterskrift i: Erhel og Leguay: "Kvinder i fangenskab". Informations Forlag, 1979. Side 181.
- 12) Kyvsgaard, side 57.
- 13) Koch og Jensen, side 185.